

«(...) Τση λαϊκή εκπαίδευση; Τι να φαντάζονται μ' αυτά τα λόγια; Πιστεύουν ότι μπορεί στη σημερινή κοινωνία (και μονάχα με δαύτην έχουν να κάνουν) να είναι η εκπαίδευση ίση για όλες τις τάξεις; Η ζητάνε να περιοριστούν υποχρεωτικά και οι ανώτερες τάξεις στη λιγοστή εκπαίδευση -του δημοτικού σχολείου- μια που μονάχα αυτό συμβιβάζεται με τις οικονομικές συνθήκες όχι μόνο των μισθωτών εργατών, αλλά και των αγροτών; (...) Αν σε μερικές Πολιτείες [της Β. Αμερικής] είναι «δωρεάν» και η φοίτηση σε «ανώτερα» εκπαιδευτικά ιδρύματα, αυτό σημαίνει στην ουσία μονάχα ότι χορηγούνται στις ανώτερες τάξεις τα έξοδα εκπαίδευσης από το γενικό φορολογικό κορβανά. (...)».

Μαρξ, Κ. (2007).

"Κριτική του προγράμματος της Γκότα", σ. 37.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι ραγδαίες πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις της προηγούμενης δεκαετίας στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην ΕΣΣΔ, επέδρασαν καθοριστικά στην αλλαγή του δημογραφικού σκηνικού στο εσωτερικό αρκετών χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης· τόσο χωρών που υπήρξαν κατά παράδοση χώρες υποδοχής μεταναστών, όσο και χωρών που θεωρούνταν μέχρι πρότινος, χώρες αποστολής μεταναστών, όπως η δική μας. Έτσι, μεγάλες μεταναστευτικές μάζες –κυρίως από την Αλβανία και τις πρώην σοβιετικές χώρες-¹ και

---

¹ Από το 1987 ακόμα –μετά την άνοδο του Γκορμπατσόφ στην εξουσία– και ιδιαίτερα μετά την αποτυχία της περεστρόικα και την κατάρρευση του καθεστώτος του υπαρκτού σοσιαλισμού το 1991, υπήρξε αθρόα προσέλευση ποντιακών, κυρίως, ρευμάτων από τις συγκεκριμένες χώρες –δεδομένου και του ισχύοντος νόμου (Ν. 2790) περί αποκατάστασης των νεοπροσφύγων ομογενών μας από την πρώην ΕΣΣΔ (βλ. Βεργέτη, 1998 & 1999). Με την κατάρρευση του καθεστώτος ξέσπασαν αρκετά εθνικιστικά κινήματα στις διάφορες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες. Κινήματα που οδήγησαν σε πολλαπλές εστίες πολέμου και είχαν μοιραία, άμεσες επιπτώσεις και στους 500.000 περίπου Έλληνες, που διέμεναν στις χώρες της Κοινοπολιτείας των Ανεξάρτητων Κρατών (βλ. Σ. Κάτσικα και συν. 1996, Κεσσίδη 1996 και Αγτζίδη 1997). Η νέα αυτή πραγματικότητα με τις πολεμικές συγκρούσεις και τα οικονομικά αδιέξοδα οδήγησε σε μετεγκατάσταση στη χώρα μας περίπου 163.000 παλιννοστούντων ομογενών από τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες και 10.000 ακόμα, που εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο. Από το συνολικό τους αριθμό μάλιστα, το 1/3 απογράφηκαν στο Νομό Θεσσαλονίκης (βλ. Καμενίδη, 2000). Σε όλους αυτούς πρέπει να προστεθούν και εκείνοι που ήρθαν στη

πολύ μικρότερες από διάφορες χώρες της Αφρικής και της Ασίας, εγκαταστάθηκαν στο εσωτερικό της Ελλάδας από το 1989 κι εντεύθεν, διαμορφώνοντας αυτόματα νέες κοινωνικές συνθήκες, αδιαμφισβήτητου πλέον πολυπολιτισμικού χαρακτήρα,² στη βάση των οποίων αναδεικνύονταν σαφείς απαιτήσεις για λήψη κατάλληλων μέτρων στα πλαίσια ευρύτερων πολιτικών διαχείρισης των προβλημάτων που ανέκυψαν. Οι πολιτικές αυτές άπτονταν, όπως είναι φυσικό, και του ευαίσθητου χώρου της εκπαίδευσης που, θα ήταν μάλλον περιττό να πούμε ότι, επίσης επηρεάστηκε άμεσα από τη νέα πραγματικότητα που περιγράψαμε. Τα σχολεία της χώρας μας φιλοξενούν σήμερα μεγάλο αριθμό μαθητών και μαθητριών, που φέρουν διαφοροποιημένα ποιοτικά χαρακτηριστικά και στοιχειοθετούν συγκεκριμένες κατηγοριοποιήσεις (παλιννοστούντες, ομογενείς, μετανάστες, απόδημοι, αλλοδαποί, πρόσφυγες). Κατηγοριοποιήσεις, όχι και τόσο σαφείς ως προς την οριοθέτηση αλλά και την πολιτική σκοπιμότητα της ύπαρξής τους, που αποτέλεσαν ωστόσο, τη βάση για την εφαρμογή διαφοροποιημένων πολιτικών κατά περίπτωση, από το επίσημο ελληνικό κράτος.

χώρα μας από τις παραπάνω χώρες και δεν ήταν ελληνικής καταγωγής και που μετακινήθηκαν καθαρά για οικονομικούς λόγους.

² Η ελληνική κοινωνία είχε ανέκαθεν έναν πολυσυλλεκτικό και πολυπολιτισμικό χαρακτήρα -η ύπαρξη, για παράδειγμα, της κοινότητας των μουσουλμάνων Πομάκων στη Θράκη ή των κοινοτήτων Ρομ σε διάφορα μέρη της ελληνικής επικράτειας. Παρόλα αυτά, το ιδιαίτερο αυτό χαρακτηριστικό της συστηματικά αγνοούνταν και λανθασμένα θεωρούνταν ως ομοιογενής.

Ωστόσο, απορεί κανείς με την αντιφατικότητα των πολιτικών επιλογών των εκάστοτε αστικών κυβερνήσεων στην Ελλάδα, ανάλογα με το πεδίο εφαρμογής τους. Για να γίνω πιο κατανοητός, απλά υπενθυμίζω κάποιες ρυθμίσεις σε θέματα οικονομικής φύσης και κοινωνικής πολιτικής (δανειοδοτήσεις, επιδοματικές πολιτικές, συνθήκες ασφάλισης και γενικότερης κατοχύρωσης ή μη των συνθηκών εργασίας) για κάποιες ομάδες έναντι κάποιων άλλων, αλλά και σε θέματα πολιτικού και διοικητικού περιεχομένου (εύκολες ή αδύνατες ελληνοποιήσεις, ιδιαίτερες διατάξεις στο μεταναστευτικό νόμο, καθεστώς ανανέωσης των καρτών παραμονής και εργασίας, καθώς και άσκησης ή μη των πολιτικών δικαιωμάτων)· ρυθμίσεις που, βέβαια, θεσπίζονται εντελώς διαφοροποιημένα κι ανάλογα με την ιδιαίτερη κατηγορία στην οποία υπάγονται οι νεοεισελθόντες στην Ελλάδα -πλην της περίπτωσης των προσφύγων, για τους οποίους, συνήθως, δεν υπάρχει πολιτική βούληση και τελούν, γενικότερα, σε καθεστώς προσωρινότητας και ομηρίας. Από την άλλη μεριά, σε επίπεδο εκπαίδευσης -που αποτελεί έναν εκ φύσεως διαφοροποιημένο χώρο, όπου το κάθε παιδί θα'πρεπε να έχει το πολύ ανθρώπινο δικαίωμα της εξασφάλισης πραγματικά ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευσή του, μέσω εξατομικευμένων παρεμβάσεων με βάση τις ιδιαίτερες ανάγκες του- δυστυχώς, εδώ είναι που εφαρμόζονται πρακτικές αδιαφοροποίητες για όλα τα παιδιά· πρακτικές που, στην ουσία τους, εξυπηρετούν ευρύτερες πολιτικές αφομοίωσης ή ενσωμάτωσης στην κυρίαρχη

και ηγεμονεύουσα ιδεολογία και προοπτική, παρά την προβαλλόμενη ρητορική περί εξασφάλισης ίσων ευκαιριών σε όλα τα παιδιά, μέσα από ένα σύνολο παροχών αδιαφοροποίητου κι ενιαίου προφίλ (ενιαία αναλυτικά προγράμματα μονοπολιτισμικού κυρίως προσανατολισμού, ίδια εγχειρίδια, σφιχτές μέθοδοι διδασκαλίας δασκαλοκεντρικού χαρακτήρα). Θα' λεγε κανείς, λοιπόν, πως η επίσημη απάντηση της ελληνικής πολιτείας στα θέματα της μετανάστευσης, χαρακτηρίζεται από διαφορά φάσης. Ο λάθος χρόνος απόκρισής της όμως, έχει πολύ σαφή χαρακτήρα και εμπρόθετο προσανατολισμό, στρατευμένο στα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης και του μεγάλου κεφαλαίου, το οποίο και υπηρετεί. Οι διάφορες τάξεις των εργαζομένων – γηγενών κι αλλοδαπών σύγχρονων προλετάριων – μέσω των διαφοροποιημένων επίσημων κοινωνικών πολιτικών, διατηρούνται σε καθεστώς πολυδιάσπασης κι επιμερισμού των άλλοτε κοινών συμφερόντων τους και, άρα, απώλειας μιας ενιαίας ταξικής συνείδησης, που σε άλλη περίπτωση θα αποτελούσε κίνδυνο για τα συμφέροντα της κυρίαρχης ελίτ. Από την άλλη μεριά, τα παιδιά τους, όντας σε καθεστώς ενιαίας κι αδιαφοροποίητης εκπαίδευσης, υποβάλλονται σε άνισες σχολικές διαδικασίες, που προκαθορίζουν το σχολικό και, κατ' επέκταση, κοινωνικό τους μέλλον στο γενικότερο καταμερισμό εργασίας. Γίνεται φανερό, ότι το σχολείο αναπαράγει τις κοινωνικές ανισότητες. Με τη συρρίκνωση της μορφωτικής και παιδευτικής του λειτουργίας προς όφελος μιας μονοδιάστατης και χρησιμοθηρικής

σχολικής παιδείας, που πριμοδοτεί κι ενισχύεται άμεσα από την ομόλογη λειτουργία των ποικίλων μορφών 'παραπαιδείας', οι οποίες αγοράζονται αφειδώς, ιδίως, από τους κοινωνικά ευνοημένους, συμβάλλει στην κατάληψη των θέσεων εξουσίας από τους γηγενείς γόνους των μεσαίων κι ανώτερων κοινωνικών τάξεων, σε αντίθεση με τους αλλοδαπούς και εκείνους από τις κατώτερες κοινωνικές τάξεις. Έτσι, μεθοδεύεται και υλοποιείται η χειραγώγηση των μαζών και παράλληλα διαμορφώνεται το μέλλον τους, στη βάση, πάντοτε, μιας φιλοσοφίας συμμόρφωσης και διατήρησης της κοινωνικής συνοχής.

Στα πλαίσια, λοιπόν, της ευρύτερης κοινωνικοοικονομικής συγκρότησης επιχειρήθηκε να αναλυθεί η νέα εκπαιδευτική πραγματικότητα στη χώρα, από έναν αριθμό επιστημονικών ερευνών που σχεδιάστηκαν κι εκπονήθηκαν, φιλοδοξώντας να την αποκωδικοποιήσουν στη βάση διαφόρων ερμηνευτικών μοντέλων και θεωριών. Σε αυτές συγκαταλέγεται ένας αριθμός ερευνών, που αφορούν στην εκπαίδευση και τη σχολική πορεία των παιδιών από την πρώην ΕΣΣΔ, που αποτέλεσαν τον πληθυσμό στόχο και της παρούσας έρευνας. Ο επιλεκτικός κι αποσπασματικός χαρακτήρας τους, ωστόσο, περιόρισε την περιγραφική τους ικανότητα και την ερμηνευτική κι αναλυτική τους αξία, αφήνοντας κενά στη συζήτηση περί εκπαίδευσης των παιδιών μεταναστών και παλιννοστούντων, αναπάντητα ερωτηματικά σχετικά με τη σχολική και κοινωνική τους κατάσταση κι αναπαράγοντας τελικά - εσκεμμένα ή ακούσια- την κυρίαρχη λογική· μια

λογική που αρέσκεται, εξάλλου, να χρησιμοποιεί την επιστήμη, για να εξωραΐζει καταστάσεις και να καλύπτει ελλειπείς πολιτικές σε θέματα μείζονος σημασίας. Τα θεωρητικά σχήματα που χρησιμοποιήθηκαν δε στάθηκαν επαρκή να εξηγήσουν και να περιγράψουν με πληρότητα και σαφήνεια τα νέα δεδομένα. Τα ερευνητικά δείγματα ήταν μικρά και καθόλου αντιπροσωπευτικά, ενώ λειτούργησαν τελικά σε βάρος της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας των αποτελεσμάτων και, προφανώς, των ίδιων των ερευνών. Επομένως, ήταν άμεση η ανάγκη για τη συλλογή και την επεξεργασία μεγάλου σε όγκο δεδομένων, σχετικών με τη σχολική πορεία παιδιών από άλλες χώρες, προκειμένου να εξαχθούν έγκυρα συμπεράσματα, που να κοινοποιηθούν στο ευρύ κοινό και να σταθούν ικανά να αποτελέσουν μοχλό πίεσης για αληθινά αποτελεσματικές εκπαιδευτικές πολιτικές αντιμετώπισης των εκπαιδευτικών αναγκών των παραπάνω παιδιών. Το κενό αυτό φιλοδοξεί να πληρώσει η έρευνα που περιγράφεται στο ανά χείρας εγχειρίδιο και να καλύψει αυτήν ακριβώς την ανάγκη για συλλογή και διάθεση τέτοιων μεγάλων σε έκταση, αξιόπιστων και έγκυρων δεδομένων σχετικά με την εκπαιδευτική κατάσταση και τη σχολική πορεία, συγκεκριμένα, των παιδιών από τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Με άλλα λόγια, οι σκοποί της παρούσας μελέτης είναι, κατά πρώτο λόγο, η διερεύνηση της γενικής υπόθεσης, που αφορά στον εκπαιδευτικό αποκλεισμό και τη σχολική ενσωμάτωση των μαθητών και μαθητριών από τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ.

Μελετάται η περίπτωση όλων ανεξαιρέτως των Δημοτικών σχολείων της πόλης της Θεσσαλονίκης, καθώς και των ολιγοθέσιων σχολείων (πενταθέσια και κάτω) των χωριών του ομώνυμου Νομού και συμπεριλαμβάνεται ολόκληρος ο πληθυσμός των παιδιών από την πρώην ΕΣΣΔ που φοίτησαν στα σχολεία αυτά κατά το διάστημα 1990-2000. Για την πληρέστερη, ακόμη, διερεύνηση της κύριας αυτής υπόθεσης συλλέχθηκαν ανάλογα δεδομένα (σχολικές επιδόσεις στα γνωστικά αντικείμενα της Γλώσσας και των Μαθηματικών, γενική επίδοση στο τέλος όλων των τάξεων κατά τη διάρκεια φοίτησης στο Δημοτικό, καταγραφή περιπτώσεων στασιμότητας και πρόωρης διακοπής της φοίτησης, επαγγέλματα των γονέων) από ένα επιπλέον δείγμα -ντόπιων, αυτή τη φορά, μαθητών και μαθητριών- που φοιτούσαν, επίσης, σε σχολεία της πόλης, αλλά και σε ολιγοθέσια σχολεία του Νομού Θεσσαλονίκης, προκειμένου να υπάρχει δυνατότητα σύγκρισης της σχολικής πορείας μεταξύ των παιδιών των δύο πληθυσμιακών ομάδων και να καταστεί σαφέστερος ο πιθανός εκπαιδευτικός αποκλεισμός και η σχολική αποτυχία των παλιννοστούντων κι αλλοδαπών από την πρώην ΕΣΣΔ.

Διατυπώνονται επιπλέον, μια σειρά από επιμέρους υποθέσεις εργασίας, που στόχο έχουν να δώσουν περισσότερα στοιχεία για την εκπαιδευτική κατάσταση των παιδιών της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας, αλλά και να διερευνήσουν την αλήθεια και την ορθότητα κάποιων αποτελεσμάτων και θεωρητικών σχημάτων, που εξήχθησαν και χρησιμοποιήθηκαν αντίστοιχα, από

προγενέστερες έρευνες, που εκπονήθηκαν στον ελληνικό χώρο και αφορούσαν στο συγκεκριμένο πρόβλημα. Οι υποθέσεις αυτές είναι οι παρακάτω εξής:

- α) Οι παλιννοστούντες υπολείπονται των ντόπιων συμμαθητών και συμμαθητριών τους στον τομέα των επιδόσεων σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα και τους τομείς αξιολόγησης, είτε αν φοιτούν σε πολυθέσια σχολεία της πόλης είτε σε ολιγοθέσια σχολεία του Νομού. Οι διαφορές επίδοσης υφίστανται υπέρ των ντόπιων ανεξάρτητα από το είδος του σχολείου φοίτησης.
- β) Η στασιμότητα αποτελεί σημαντικό δείκτη σχολικής αποτυχίας κι αποκλεισμού από την εκπαίδευση, αφού, αφενός μεν φανερώνει κακή σχολική επίδοση, αφετέρου δε δημιουργεί τις χειρότερες προϋποθέσεις για παραπέρα σχολική εξέλιξη. Δε βελτιώνει τις περαιτέρω επιδόσεις των παιδιών που την υφίστανται. Αντίθετα μάλιστα, τα καταδικάζει σε γενικότερη σχολική αποτυχία και εκπαιδευτικό αποκλεισμό.
- γ) Εάν δεχτούμε την αρνητική επίδραση της στασιμότητας στη μετέπειτα σχολική πορεία των παιδιών, τότε είναι καλό αυτή να αποφεύγεται. Εάν, ωστόσο, κρίνεται αναπόφευκτη, είναι προτιμότερο να εφαρμόζεται στις μικρές τάξεις παρά στις μεγαλύτερες. Διερευνάται, δηλαδή, η σχέση ανάμεσα στην τάξη στασιμότητας και στη μετέπειτα σχολική επιτυχία ή αποτυχία και τον εκπαιδευτικό αποκλεισμό.

- δ) Τα παιδιά που μένουν δύο ή τρεις φορές στάσιμα, εγκαταλείπουν στη συνέχεια το σχολείο, ενώ πολλές φορές είναι αρκετή έστω και μία χρονιά στασιμότητας, για να επιφέρει σχολική διαρροή. Διερευνάται, δηλαδή, η σχέση ανάμεσα στη συχνότητα στασιμότητας και τη διαρροή από την εκπαίδευση και τον εκπαιδευτικό αποκλεισμό.
- ε) Η πρόωρη διακοπή της φοίτησης, ακόμα και στην προσωρινή της μορφή, αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την παραπέρα σχολική πορεία. Λειτουργεί ως επιβαρυντικός παράγοντας, που οδηγεί σε περαιτέρω σχολική αποτυχία, κι εκπαιδευτικό αποκλεισμό.
- στ) Τα σχολεία παλιννοστούντων ή τα διαπολιτισμικά σχολεία, με τον τρόπο λειτουργίας τους, δεν προσφέρουν κανένα σημαντικό όφελος στα παιδιά γλωσσικών, εθνικών και πολιτισμικών μειονοτήτων που φοιτούν σε αυτά. Αντίθετα μάλιστα, επιδρούν αρνητικά στην επίδοσή τους.
- ζ) Οι παλιννοστούντες κι αλλοδαποί που κατατάσσονται από την αρχή στην αντίστοιχη με την ηλικία τους τάξη, παρουσιάζουν καλύτερες επιδόσεις από εκείνους που, όντας μεγαλύτεροι ηλικιακά, φοιτούν σε μικρότερες τάξεις.
- η) Όσοι από τους παλιννοστούντες κι αλλοδαπούς κατατάσσονται αρχικά στην Α΄ τάξη και φοιτούν κανονικά κι από την αρχή στο εκπαιδευτικό μας σύστημα, επιδεικνύουν καλύτερες επιδόσεις από εκείνους που αρχίζουν τη φοίτησή τους από μεγαλύτερες τάξεις, όντας σε μεγαλύτερη

ηλικία όταν έρχονται για πρώτη φορά στην Ελλάδα.

- θ) Επιπλέον, ακόμα και εκείνοι που ξεκινούν τη φοίτησή τους από την αρχή του Δημοτικού σχολείου -από την Α΄ τάξη- παρόλο που υπερτερούν στις επιδόσεις έναντι εκείνων που αρχίζουν τη φοίτησή τους από μεγαλύτερες τάξεις, ωστόσο, υπολείπονται και αυτοί των ντόπιων συμμαθητών τους στα διάφορα πεδία αξιολόγησης.
- ι) Η διπλή υπόθεση, ότι η συχνότητα των μετακινήσεων επηρεάζει τη σχολική επίδοση των μαθητών και μαθητριών από την πρώην ΕΣΣΔ και η αντίστροφη της -ότι δηλαδή, πολλές φορές οι άσχημες επιδόσεις αποτελούν αιτία συχνών μετακινήσεων των παιδιών σε διάφορα σχολεία- αποτελούν επίσης αντικείμενο διερεύνησης. Εξετάζεται δηλαδή, η σχέση μεταξύ συχνών μετακινήσεων και κακών σχολικών επιδόσεων και η κατεύθυνση αυτής.
- ια) Υπάρχουν διαφορές στη σχολική επίδοση ανάλογα με το φύλο.
- ιβ) Όσα από τα παιδιά του δείγματος είναι ελληνικής καταγωγής (έστω ο ένας εκ των δύο γονέων είναι ελληνικής ιθαγένειας), παρουσιάζουν καλύτερες σχολικές επιδόσεις από ό,τι εκείνα που είναι οποιασδήποτε άλλης καταγωγής πλην της ελληνικής (κανένας από τους δύο γονείς δεν είναι ελληνικής ιθαγένειας).
- ιγ) Υπάρχουν διαφορές στην επίδοση μεταξύ των παιδιών από τις διάφορες χώρες της πρώην

ΕΣΣΔ. Υποθέσαμε στην αρχή, ότι η ιδιαίτερη χώρα προέλευσης θα ήταν, ενδεχομένως, ένας από τους παράγοντες που θα διαφοροποιούσε τις σχολικές επιδόσεις μεταξύ των παιδιών που ήρθαν στην Ελλάδα από την πρώην ΕΣΣΔ.

ιδ) Το είδος του σχολείου φοίτησης (ολιγοθέσιο ή πολυθέσιο) επιδρά διαφορετικά στην επίδοση και τη σχολική πορεία των παιδιών. Τα παιδιά -ντόπια ή παλιννοστούντες κι αλλοδαποί- εμφανίζουν καλύτερες επιδόσεις όταν φοιτούν σε πολυθέσια σχολεία της πόλης, παρά όταν φοιτούν σε ολιγοθέσια σχολεία των χωριών του Νομού.

ιε) Υπάρχει διαφορά στις επιδόσεις των παιδιών που φοιτούν σε σχολεία της Ανατολικής ή της Δυτικής Θεσσαλονίκης. Ανιχνεύεται στην ουσία η επίδραση του παράγοντα «περιοχή σχολείου φοίτησης» στη σχολική επίδοση των μαθητών και μαθητριών.

Παρουσιάζονται συνοπτικά παρακάτω τα περιεχόμενα των κεφαλαίων που απαρτίζουν το παρόν εγχειρίδιο, με τη σειρά που ακολουθούν στη συνέχεια.

Το πρώτο κεφάλαιο λοιπόν, αντιστοιχεί στο θεωρητικό πλαίσιο, όπου γίνεται εκτενής αναφορά στα αποτελέσματα τα σχετικά με το θέμα και τις επιμέρους υποθέσεις εργασίας που διερευνώνται εδώ, καθώς και στα θεωρητικά μοντέλα και ερμηνευτικά σχήματα που χρησιμοποιήθηκαν κατά καιρούς, για να ερμηνεύσουν τα παραπάνω αποτελέσματα των ερευνών στον ευρύτερο χώρο της

εκπαίδευσης μειονοτήτων -όπως αυτά περιγράφονται στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρατίθεται και περιγράφεται εκτενώς η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε σε όλα τα στάδια διεξαγωγής της έρευνάς μας, καθώς και τα πλεονεκτήματα και οι περιορισμοί αυτής. Προτιμήθηκε η εκτενής παρουσίαση της μεθοδολογίας σε βάρος της οικονομίας του χώρου και της λειτουργικότητας στην ανάγνωση, προκειμένου να διαφυλαχθεί η επιστημονικότητα του παρόντος πονήματος, που θα επιτρέψει την επανάληψη της έρευνας σε όποιον το επιθυμεί.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα από τις στατιστικές αναλύσεις των δεδομένων, οι πίνακες και τα διαγράμματά τους.

Στο τέταρτο κεφάλαιο ακολουθεί η ερμηνεία των αποτελεσμάτων με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία στον ελληνικό και διεθνή χώρο, καθώς και η εξαγωγή επιμέρους και συνοπτικών συμπερασμάτων για την κάθε περίπτωση ξεχωριστά.

Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο περιλαμβάνονται τα γενικά συμπεράσματα της μελέτης και οι αντίστοιχες προτάσεις που απορρέουν από αυτά.